

30.05.2024

Tale til åpning av Marie Saure
«Hvem ser du meg som?»
av Bjørn Hatterud

Dragartisten og mediefenomenet Rupaul er kjent for å ha sagt at «du er født naken, alt annet er drag». Poenget som Rupaul vil ha fram er at alt som vi tilfører den nakne kroppen, enten det er tekstiler, smykker utsmykninger, eller kroppsspråk og fakter alltid er kunstig, tilgjort og unaturlig. Å forandre på kroppen, trene den, utsmykke den, tilpasse den, vokse, tatovere, operere - alt dette er kultur. Selv den nakne voksne kroppen er et kulturprodukt.

Den nakne nyfødte kroppen kan sies å være naturlig, alt som skjer kroppen etter dette er kultur. Eller drag, om du vil. Putter du kjole på en mann er drag, men også en dress på en mann er en form for drag. Alt vi har av klær og uttrykk er noe vi har tatt på oss, eller påtatt, om du vil. Vi kler og ter oss ikke etter vår natur, vi kler og ter oss etter vår kultur.

En konsekvens av dette er at det grunnleggende sett er vanskelig å definere bestemte klær og uttrykk som er mer naturlig og ekte mannlig eller kvinnelig. At mange menn eller kvinner gjør en ting, eller kler seg på en måte samtidig er ikke en bekreftelse på at det er naturlig. Det er bekreftelse på at kulturen har stor styrke. Hvor stor makt kultur og kulturelle endringer har over oss ser vi hvis vi tar en rask titt på hva som regnes som feminint og maskulint seg over tid.

For, det som er akseptert som maskulint i en generasjon kan gjenoppstå som feminint, ukjønn eller latterlig i den neste. La oss bare se litt bakover i tid, for enkelhets skyld har jeg valgt menns hårmote som eksempel. På 1970-tallet var langt hår på menn så allment akseptert som maskulin mote at det var utbredt selv blant de mest konservative menn og mest muskuløse idrettskarer. Ekte menn hadde langt hår! Bare få år tidligere hadde gutter med langt hår blitt hjulet opp, ropt etter og blitt truet med å bli kastet ut av offentlig skole, fordi de hadde såkalt Beatlessveis, altså hår som rakk ned i nakken og over ørene. Folk ble kjønnsforvirret av dette lange håret på gutter, slo media fast i store oppslag. Men, etter bare et tiår var altså det lange håret blitt normen for den selvbevisste machomann.

Samme selvsamme 1970-tall var det svært populært for menn å vise hår på brystet. Ekte menn hadde hår! Å ha mye hår på kropp og hode var så viktig del av maskulinitet at menn med måne eller som var skallede fikk en egen sveis slik at de kunne fortsette å la håret gro - den såkalte hentesveisen, der man gredde håret over de blanke flekkene. Håret, og mye av det, var en del av det å være mann.

Gjennom 1980-tallet kom den jålete mannen, det var det vanlig maskulin praksis å ha langt hår i nakken, og hår holdt høyt på toppen, gjennom hårspray og geleer. Såkalt hockeysveis. De aller tøffeste karene, de som spilte i metallband hadde tupert, bleket og pyntet hår. Det er ikke uten grunn at det var 1980-tallet at de såkalte freongassene truet med å lage hull i ozonlaget, for disse gassene fant man i hårsprayer.

30.05.2024

På 1990-tallet var fremdeles hodehåret viktig som maskulint kjennemerke. Tenkt deg gardinsveis med midtskill, og fippskjegg. Men dette var samtidig tiåret da ekte mannfolk barberte brystkassa, og gjerne armer og bein også. Selv langhårede unge menn som likte grunge og metall vokset og barberte kroppen. De riktige mannekroppene ble glatte og hårløse. Dette tiåret kom også hudpleieprodukter for menn på moten. Det var ikke lenger nok at menn var tøffe, menn skulle også være pene.

Med minimalismen rundt årtusenskiftet ble det vanlig å skinne seg, eller klippe seg maskinkort. Med moten fra blant annet Matrix, der alt var svart, glatt, og ensfarget, var ikke lenger hodehåret viktig for å være mann. Dresser, frakker og svarte gensere påpekte det maskuline. Man holdt håret kort og godt, både her og der. På den måten var mennene maskuline, og relativt hårløse.

Etter et mellomspill av ville og absurde frisyreformer med gele og spray, tenk på boybandmoten tidlig 2000-tall så skjedde noe interessant. Fra rundt 2012 ble menn mer og mer skjeggete og hårete igjen. Skjeggene ble store, kroppene skulle ideelt sett være hårete og håret tjukt og bakovergredd med sideskill, gradvis så ble håret lengre og lengre. De aller siste årene har mange menn hatt langt hår igjen, gjerne i en hip hestehale. Samtidig har unge gutter hatt permanentkrøller eller andre former for svært høyt hår i en diger dusk foran.

Hos kvinner har håret vært langt denne siste, samme perioden. Gjennom hipstermoten kom en kvinnemote som var preget av lange, tukke mengder av hår. Reklamer viser kvinne etter kvinne som vifter, slenger og bølger en solid manke. Det er få som husker at på siste del av 1980- og gjennom 1990-tallet var en ekte, feminin kvinne gjerne korthåret. Det kvinnelige er altså minst like fleksibelt som det maskuline. Fra 1920-tallets flatbrystede flappers til 1950-tallets bredhoftede husmødre er det stor avstand i uttrykk, men bare tretti år i tid.

Hva som er typisk mannlig eller kvinnelig er altså flytende over tid. Likevel har alle de ulike uttrykkene og stilartene jeg har nevnt blant menn og kvinner har føltes naturlig ut, der og da. Det som er typisk maskulint, eller feminint i utseende endrer seg dramatisk over tid. Det finnes ingen stabil kjerne her.

Og, det er mer enn utseendet som er fleksibelt og flytende over tid. Over tid endrer hva som ligger til et kjønn mer grunnleggende enn i overflaten. Kjønn er resultat av, produkt av og delaktig i samfunnsstrukturer og tankemåter. La oss igjen ta utgangspunkt i mannen.

Tiårene før slutten av 1960-årene var menn forventet å kjøpe seg dress, frakk og hatt det øyeblikket de ble voksne. Og dette magiske øyeblikket, det var da man ble konfirmert. Da kunne man jobbe, da kunne man dra til sjøs, eller starte et slags ansvarlig voksenliv. Den bråvoksne tilstand ved konfirmasjon oppstod på tross av at myndighetsalderen den gangen var 21 år. Den lange ungdomstida, den evige flyten med evig utviklingspotensiale og selvrealisering fantes ikke. Ansvarliggjøring og livets alvor kom i store klumper, for de aller fleste, der den aller største kom på konfirmasjonsdagen.

30.05.2024

For seksti år siden gikk en typisk gutt eller typisk jente som ble konfirmert i retning av det som livet skulle bli. For noen få var videre skolegang og studier, hvis man var av en liten privilegert elite, eller så var det ut i arbeidslivet etter kort skolegang om man var folk flest. For de fleste menn var livet stukket ut med framtidens karrieremuligheter i horisonten alt midt i tenåra. For en konfirmert jente var utsiktene jobb noen år, deretter en deltidsstilling eller oftest, hjemmeværende liv. For hvis man var kvinne sluttet gjerne arbeidslivet utenfor hjemmet når graviditeten var et faktum. Noe som graviditeter fort ble før p-pillen kom på slutten av 1960-tallet, et slumsete ligg og framtida var avgjort. Uønskede svangerskap kunne man heller ikke avslutte før abortloven kom et tiår senere.

Tilgang til seksualpartnere for heterofile var nok relativt demokratisk og likestilt, men konsekvensen av et heteroseksuelt samleie var det ikke. Lover, regelverk og normer gjorde at kvinner ble straffet hardere enn menn hvis de hadde uflaks, det var de som måtte bære fram barna enten barna var ønsket eller ikke. Og etter at barna kom var det altså vanlig at kvinner forsvant ut av yrkeslivet, og ble underlegen sin ektemanns lønnskonto. Skilsmisse var sånn sett heller ikke et reelt alternativ for mange kvinner, de hadde ikke egne penger, da blir skilsmisse en hypotetisk mulighet.

Slik var det å være en naturlig ekte kvinne for drøyt femti år siden. Eller, som vi vet, heller ikke dette var noen naturtilstand for kvinner. Ingen av reglene, rammene eller lovene som holdt kvinner innendørs var gitt av naturen. Det vi mennesker gjør er kultur, og kultur endrer seg over tid. Å være menneske er kort fortalt en handling mot naturen.

I dag er det typisk forventet i Norge at kvinner tjener penger selv, man forventer videre at kvinner er likestilte menn i jobbsøknader, lønnsforhandlinger og i tildeling av verv. Tilsvarende forventes menn å stille opp hjemme, i rommene som tradisjonelt sett ble sett på som kvinnelige. Man kan velge sin partner i dag, om ønskelig kan man velge ny flere ganger i livet, og man er sammen med vedkommende så lenge begge ønsker. Tilgangen til studier og livslang læring er også blitt mer demokratisk, vi er alle blitt mer selvstendige individer.

Og som resultat av dette er mange de kjønnsstereotype forestillingene om hvordan leve som mann eller kvinne blitt kraftig endret. En mann i dag er ikke det samme som en mann var for seksti år siden. Ikke en kvinne heller. Vi er våre kjønn på annet vis enn før. Likevel er ikke dagens måte å leve som kjønn på naturlig heller, for å leve som menneske er ikke naturlig. Det aller meste ved deg og meg er kultur, unaturlig og oppkonstruert. I naturen ville vi alle ha fryst ihjel i Norge. Språket jeg leser dette på er kulturelt, ikke naturlig. At jeg leser er i høyeste grad kultur! Å være menneske er å være et kulturprodukt.

Og, la meg være litt personlig her: Jeg er født med en rekke funksjonsnedsettelse, i naturen ville jeg ha blitt forlatt for å dø. Det var kulturen som reddet livet mitt, kulturen for å redde liv. Men ikke hvilken som helst kultur heller, det er vår relativt samtidige kultur som reddet livet mitt.

I en annen kultur ville jeg ha overlevd en tid, deretter sakte dødd fordi kunnskapen, kirurgien og medisinen ikke fantes. Vi trenger ikke gå lenger tilbake enn drøyt femti år i

30.05.2024

Norge, så ville mitt liv ha ebbet ut da jeg var barn. Jeg selv er 46 år. Få år før jeg ble født hadde man ikke kirurgien til å redde meg. Foreldrene mine ville måtte se meg dø.

Selv det som den gang var min nakne barnekropp var altså underlagt kultur for å overleve. Ikke bare moderne, vestlig medisin, men også vår felles forståelse for at selv annerledes kropp er verdt å forsøke å redde. Når annerledes kropp blir sett på som verdifulle, og del av det menneskelige felleskapet, er dette et kulturelt valg. Å inkludere og støtte oppunder de som er annerledes er et kulturelt betinget valg, og et valg man dermed kan velge bort.

For å ta vare på de svake eller annerledes er ikke naturlig, det er kulturbasert. Men det er også den bevisste jakten på de svakeste, på de som er annerledes. I det nazistiske Tyskland gasset man ihjel funksjonshemmede folk som meg, fordi kroppene var annerledes. I samme land og samme tid ville jeg også kunne blitt internert og drept fordi jeg er homo, men det er en helt annen sak. Eller, er det egentlig det?

Forakten for funksjonsvariasjon og seksualitets- og kjønns mangfold bunner i mye av det samme: Man er ikke-produktiv som familiemenneske, kroppenes grenser er annerledes, kroppene brukes annerledes, man kan virke svak og veik, folk kan anse kropp med sår og bleier, eller som har sex med annerledes kroppsåpninger som skitne.

Forakten mot oss som er skeive og/eller funkiser ligger og i våre brudd med tanken om hva kvinnelige og maskuline skal bruke kroppene til. Hatet mot funkiser og skeive bunner gjerne i at kvinner i kategoriene ikke framstår som passive og vakre objekter på riktig vis, og at menn i kategoriene ikke samsvarer med forestillingene det sterke handlende subjektet mange venter seg at en mann skal være.

For på tross av at hva som er maskulint og feminint er flytende over tid, så ligger det tjuvt av forestillinger i kulturen om hva en mann og en kvinne skal være. Det muliggjør at man bare ved å peke på kroppslige trekk kan forsøke å si noe om hva slags menneske vedkommende skal være. En penis = mann = handlende subjekt. En vagina = kvinne = passivt objekt. For eksempel. Men det går videre enn dette. Er vedkommende storvokst, så gjør vi oss tanker om hvordan vedkommende lever, tenker og prioriterer i livet sitt. Ser vi noen med et annerledes ganglag eller i rullestol, vil de fleste av oss tenke hvordan personen må være et offer for sin annerledes kropp. Tilsvarende vil en persons alder gi oss tanker om hvordan personens sjeleliv, seksualitet eller kulturelle preferanser er. Vi laster de vi møter med fordommer, for vi vil jo gjerne finne ut hvem denne personen er. Da er fordommene av de verktøyene vi har, for å forstå.

På tilsvarende vis vil de aller fleste av oss tenke litt på hvordan vi ser ut, eller hvordan andre personer oppfatter oss. Jeg snakker ikke om folkeskikk og høffelighet her, eller grunnleggende personlig hygiene, men om hvilke signaler vi gir om alder, stil, kjønn, funksjonsvariasjon og alt annet. Vi representerer oss selv. Med klær, stil og fakter. Vi prøver å si noe om hvem vi er, hvem vi vil være.

Å forme slike representasjoner som dukker, er det en rik tradisjon for blant skeive kunstnere. Mest kjent var kanskje Greer Lankton (1958-96), en amerikansk transkjønnet

30.05.2024

kunstner som sydde en mengde dukker som alle tok for seg skeiv identitet på ulikt vis. En kunstner som var svært kjent for å strikke dukker, var Mike Kelley (1954-2012). Han var selv streit, men hans største påvirkningskraft og igangsetter i studieårene var en homofil mann, som blant annet lærte ham strikking. Kelley var en venn av skeive og et ikon for mange skeive.

Ved å lage en dukke kan man prøve ut identiteter, estetikk og teknikker i mindre format. Man lager et jeg, en gjengivelse av en skikkelse bortenfor egen kropp. Det gir frihet til å feile.

Verkene vi kan se her i utstillingsrommet er laget uten frykt for å feile. De gjenspeiler det som Jack Halberstam kaller the queer art of failure. Strikking er i seg selv kjønnnet, men særlig på lavkulturelt vis. Det er folkelig, og ikke av det man oftest ser i kunstmuseer. Denne lavkulturelle konnotasjonen er i seg selv skeiv, om man skal tro Halberstam. Samtidig er strikking noe man normalt gjør etter mønster. Her kan vi se verk laget uten mønster, det er brudd på mønsteret. Her er det ingen som skal si hva som er rett og vrangt, disse dukkene er blitt til som en protest mot det vi oppfatter som mest naturlig. Enten det er i hvordan vi representerer kjønn, hva man viser i et kunstrom eller hvordan egentlig skal strikke.

Dette er verk som født nakne. Så får vi som ser dem snakke litt om dem, diskutere dem, tilføre dem ord. Som er kultur, altså en form for drag.